

Р. Л. Чорний,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Київ)

УДК 343.32 (477)

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

*Досліджено систему злочинів проти безпеки держави,
сформульовано пропозиції щодо вдосконалення закону про
кримінальну відповідальність.*

Ключові слова: система злочинів, злочини проти безпеки держави, національна безпека.

Важливою складовою розвитку законодавства є підвищення його якості на підставі досягнень науки кримінального права. Вирішення цієї проблеми передбачає здійснення системних досліджень, у тому числі щодо злочинів, передбачених розділом I Особливої частини КК України. Побудова чіткої системи злочинів проти безпеки держави сприятиме вирішенню багатьох теоретичних і практичних проблем.

Питаннями правової системи взагалі і злочинів проти безпеки держави зокрема займалися Н. О. Гуторова, І. В. Діордіца, С. В. Дьяков, С. Я. Лихова, В. А. Ліпкан, Ю. І. Ляпунов, В. О. Кириченко, В. І. Курлянський, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, М. В. Семикін, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, М. Д. Шаргородський та багато інших учених. Проте застосування вченими різних методологічних підходів до вирішення аналізованої проблеми, а також існуючі розбіжності у розумінні національної безпеки зумовлює необхідність здійснення подальших наукових пошуків у цій сфері. На нашу думку, побудова системи норм, передбачених розділом I Особливої частини КК України, повинна відбуватися з урахуванням того, що національна безпека є сукупністю трьох видів безпеки: особи, суспільства, держави і розуміння безпеки держави як родового об'єкта групи злочинів, що заподіюють шкоду чи створюють загрозу заподіяння такої шкоди суспільним відносинам у сферах, визначених Законом України “Про основи національної безпеки України” [1].

Метою статті є удосконалення системи закону про кримінальну відповідальність у сфері кримінально-правової охорони безпеки держави. Новизна полягає у створенні сучасної системи кримінально-правової охорони безпеки держави.

Дослідження проблеми систематизації норм проти безпеки держави має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки надає можливість не тільки упорядкувати цю категорію злочинів і розглядати їх як певну логічно узгоджену систему, а й визначити найбільш суттєві їх риси (ознаки), якими вони відрізняються від інших злочинів.

Перед тим, як розпочати дослідження системи аналізованих злочинів, слід звернутися до етимології слова “система”. Узагальнення різноманітних визначень вказаного терміна, запропонованих у філософії та енциклопедичних виданнях [2, с. 800; 3, с. 209; 4, с. 174; 5, с. 220–221; 6, с. 5; 7, с. 22–64], дає підстави стверджувати, що система характеризується множинністю елементів, які розглядаються у нерозривній єдиності та підпорядковані одному об'єкту. Об'єднанню

елементів в одну систему сприяє наявність у них певних системоутворюючих особливостей чи відносин між ними.

Внутрішня узгодженість галузі права (їого системність) означає точне групування норм за єдиним класифікаційним критерієм, науково обґрунтоване визначення місця і послідовності їх розташування в системі кодифікаційного акта [8, с. 150].

Виходячи із викладеного, систематизація злочинів проти безпеки держави повинна здійснюватися на двох рівнях. Перший з них передбачає поділ відповідних кримінально-правових норм на розділи і розташування їх у певній послідовності; другий — формування підгруп усередині кожної з відповідних груп (розділів) [9, с. 26]. Критерієм, які можуть бути покладені в основу такої систематизації є лише об'єкт злочину як єдиний науково обґрунтований підхід до класифікації всієї сукупності злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України [10, с. 63].

Залежно від ступеня узагальнення суспільних відносин у науці кримінального права найбільш пошиrenoю є класифікація об'єктів злочину на загальний, родовий та безпосередній об'єкти [11, с. 9; 12, с. 105–08; 13, с. 97–100].

Обґрунтування системи злочинів проти безпеки держави у різні періоди було чи не найскладнішою проблемою Особливої частини кримінального права. Проте деякими вченими все ж таки робилися спроби визначити систему державних злочинів, відповідно до якої виділялися злочини, спрямовані проти зовнішньої безпеки, радянської влади, економічних та політичних основ держави, основ радянського ладу тощо [14, с. 34–37; 15, с. 12; 16, с. 41–42; 17, с. 18–19]. В основі такої систематизації лежав не об'єкт злочину, а різні за своїм змістом, обсягом і характером категорії на кшталт “зовнішня безпека держави”, “економічні основи держави” тощо, які не мали однозначного тлумачення в законодавстві того часу, кримінальному праві та інших сферах наукового знання.

Аналіз сучасних вітчизняних джерел, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, свідчить, що визначення системи злочинів, передбачених розділом І Особливої частини КК України, має місце в основному в навчальних виданнях. Окрім цього, багато авторів взагалі не приділили уваги вказаній проблемі. Отже, на сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження з цього приводу.

Узагальнення наявних позицій свідчить, що як критерії систематизації норм ученими використовуються:

1) джерела походження загроз цим сферам [18, с. 17];

2) сфери національної безпеки [19, с. 26];

3) сфери національної безпеки та конкретні суспільні відносини, поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, пряма вказівка на які міститься у диспозиціях відповідних статей КК України [20, с. 134, 143, 156, 167, 175];

4) інші критерії [21, с. 27].

З огляду на обмежений об'єм статті, зазначимо, що недоліки третього та четвертого підходу полягають насамперед у застосуванні вченими декількох різних за своїм змістом критеріїв систематизації кримінально-правових норм, які не дають можливості встановити зміст суспільних відносин, поставлених під охорону конкретної статті КК України. Вбачається, що будь-яка система може вважатися науково обґрунтованою, по-перше, коли в її основі лежать одні і ті ж критерії. Відступ від зазначененої вимоги, як зазначив В. Я. Тацій, призводить не до наукової систематизації злочинів, а лише до “зручного” їх групування [22, с. 88].

У свою чергу, вразливість підходу до систематизації злочинів за допомогою джерел походження загроз полягає в тому, що наслідком протилежних позицій учених щодо розуміння об'єктів одних і тих самих суспільно небезпечних діянь є спрямованість загроз безпеці держави у різних сферах [23, с. 32; 18, с. 17]. Окрім цього, ні теоретично, ні практично не можна відкинути можливість вчинення з

метою ослаблення України злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110 та 113 КК України, як громадянами України, так і виключно співробітниками спеціальних служб іноземних держав на виконання завдань вказаних органів.

Дискусійність підходу до побудови системи злочинів проти безпеки держави, виходячи зі сфер національної безпеки, навіть за умови їх визнання безпосередніми об'єктами діянь, передбаченими ст.ст. 109–114 КК України, не враховує того, що об'єднання зазначених норм у відповідні групи за цим принципом свідчить про їх належність не до певного безпосереднього, а скоріш родового об'єкта, яким є безпека держави у різних сферах. Враховуючи зазначене, важко погодитися з тим, що безпосередні і родовий об'єкти діянь співпадають, оскільки певна частина явища не може співпадати з самим явищем. Внаслідок цього неможливо віднести суспільно небезпечні діяння до відповідних груп, що утворюють певну систему, а отже, і побудувати чітку систему.

Разом з тим питання систематизації норм, якими встановлена кримінальна відповіальність за злочини проти безпеки держави через призму відповідних сфер, має значення для визначення їх родового об'єкта. У цьому, зокрема, полягає системність кримінально-правового захисту національної безпеки (*безпеки держави — Р. Ч.*), яка повинна характеризуватися відсутністю прогалин у захисті окремих сфер безпеки, у регламентації відповідальності за окремі види посягань [24, с. 98].

Так, враховуючи положення Закону України “Про основи національної безпеки України” і Кримінального кодексу України, а також класифікацію видів безпеки “за горизонталлю” і “за вертикальлю” [1], зазначимо, що у законі про кримінальну відповіальність містяться десятки норм, під охорону яких поставлені суспільні відносини із забезпечення національної безпеки в інформаційній, політичній, воєнній, економічній, екологічній сферах, а також сфері безпеки державного кордону та оборони. Втім, лише деякі з них стосуються безпеки держави.

Вказані норми, *по-перше*, розміщені законодавцем у багатьох розділах Особливої частини КК України, отже, передбачені ними злочини визнані такими, що посягають на різні родові об'єкти. *По-друге*, вказівка на сферу національної безпеки як критерію систематизації норм, передбачених Розділом І Особливої частини КК України, свідчить про їх належність до родового об'єкта, яким є безпека держави. У такому разі мова може йти про здійснення систематизації виключно першого рівня, про що йшлося вище. *По-третє*, встановлення безпосередніх об'єктів усіх діянь, які посягають на різні сфери та охоплюються єдиним родовим об'єктом (безпекою держави), дозволить згрупувати їх відповідним чином усередині розділу І Особливої частини КК України.

Таким чином, побудова системи злочинів проти безпеки держави повинна відбуватися у декілька етапів:

- 1) встановлення сукупності всіх суспільних відносин, які охороняються Кримінальним кодексом України, у різних сферах національної безпеки;
- 2) з'ясування кола кримінально-правових норм, якими здійснюється охорона суспільних відносин, щодо забезпечення безпеки держави у відповідних сферах;
- 3) виходячи зі змісту конкретних суспільних відносин, поставлених під охорону тієї чи іншої норми, згрупувати їх усередині розділу І Особливої частини КК України.

Враховуючи викладене, зазначимо, що лише ті злочини, кримінальна відповіальність за вчинення яких передбачена в Особливій частині КК України, можуть бути віднесені до суспільно небезпечних діянь проти безпеки держави, виходячи з особливостей їх безпосереднього об'єкта.

Такими, беззаперечно, є діяння, про які йдееться у ст.ст. 109–114 КК України.

Окрім цього, аналіз положень КК України, якими передбачено відповіальність за вчинення суспільно небезпечних діянь в інформаційній сфері, свідчить, що безпосереднім об'єктом деяких з них (ст.ст. 328, 329, 330 та 422 КК

України) є *суспільні відносини щодо забезпечення порядку набуття, збереження, використання і розповсюдження відомостей, які містять державну таємницю і конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави*. Неправомірний вихід такої інформації у вільний обіг заподіює або може заподіяти шкоду найвагомішим інтересам держави, тобто її безпеці.

Суспільно небезпечні діяння у політичній сфері, які безпосередньо становлять загрозу безпеці держави, передбачені у ст.ст. 344, 346 та 351 КК України. Помістили ці кримінально правові норми до розділу XV, законодавець не повною мірою врахував зміст суспільних відносин, поставлених під їх охорону. Звичайно, авторитет відповідних органів страждає, скажімо, в результаті невиконання службовою особою законних вимог народного депутата України чи намагання винного певним чином вплинути в будь-якій формі на вищих посадових осіб держави. Проте, виходячи із положень ст. 19 Конституції України, відповідно до положень якої органи державної влади, їх посадові особи діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, вбачається, що внаслідок вчинення вказаних злочинів шкода завдається *суспільним відносинам насамперед щодо забезпечення безпеки здійснення державної влади, а також діяльності політичних партій, які є основним безпосереднім об'єктом вказаних діянь*. Враховуючи викладене, вважаємо, що до цієї ж групи слід віднести ст. 112 КК України.

Не менш небезпечними діяннями у політичній сфері, що безпосередньо загрожують безпеці держави, є злочини, передбачені ст.ст. 443 та 444. Останні насамперед заподіюють шкоду зовнішньополітичній сфері України, її суверенітету, а отже, суспільним відносинам щодо забезпечення безпеки держави. Так, відповідно до ст.ст. 1 та 18 Конституції Україна є сувереною і незалежною державою, зовнішньополітична діяльність якої спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальнозвінзаними принципами і нормами міжнародного права. Керуючись вказаним принципом, Україна є учасником Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів. У преамбулі до неї зазначено, “... що злочини проти дипломатичних агентів та інших осіб, які користуються міжнародним захистом, загрожуючи безпеці цих осіб, створюють серйозну загрозу підтриманню нормальних (*безпечних* — Р. Ч.) міжнародних відносин, необхідних для співробітництва між державами”.

Таким чином, злочини, передбачені ст.ст. 443 і 444 КК України створюють загрозу насамперед безпеці держави, ставлячи Україну в небезпеку збройної агресії проти неї як відповідь на злочин, політичної ізоляції, економічних санкцій, ембарго тощо. Окрім цього, розглядувані діяння заподіюють шкоду незалежності України, обмежуючи вибір її дій у зовнішній політиці, тобто право держави самостійно будувати свої відносини з іншими державами та міжнародними організаціями.

Отже, суспільні відносини щодо охорони зовнішнього суверенітету держави шляхом забезпечення безпеки осіб та установ, які користуються міжнародним захистом є безпосереднім об'єктом вказаних злочинів.

Наступна група норм, які, на нашу думку, слід віднести до системи злочинів проти безпеки держави, передбачена ст.ст. 335, 336, 337, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 418, 419, 420, 427, 428, 429, 430, 431 КК України.

Враховуючи положення ст. 17 Конституції України та ст. 1 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, вважаємо, що зазначені вище суспільно небезпечні діяння заподіюють шкоду чи створюють загрозу її заподіяння суспільним відносинам саме через забезпечення безпеки держави у воєнній сфері та сфері оборони, а тому відповідні статті КК України слід розмістити у його розділі I Особливої частини.

Разом з тим повна систематизація вказаних норм можлива за умови встановлення змісту конкретних суспільних відносин, поставлених під їх охорону.

При вирішенні вказаного питання слід виходити з того, що усі диспозиції вказаних норм мають бланкетний характер. Відповідно до Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” військовий обов’язок включає підготовку громадян до військової служби; приписку до призовних дільниць; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов’язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку (ст. 1). Зважаючи на специфіку охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин у зазначеній частині, вважаємо, що безпосереднім об’єктом аналізованих злочинів є *суспільні відносини щодо забезпечення виконання військового обов’язку*.

Однією з найскладніших проблем особливої частини кримінального права є визначення кола суспільно небезпечних діянь, що заподіюють шкоду безпеці держави в економічній сфері.

Застосування об’єкта злочину як критерію систематизації норм КК України дає, на нашу думку, підстави констатувати, що вказані злочини акумульовані у розділі VII Особливої частини. У зв’язку з цим, назва вказаного розділу вбачається не зовсім невдалою, оскільки не відповідає змісту усієї сукупності суспільних відносин, поставлених під охорону відповідних норм [25, с. 76]. Такий висновок слідує із поняття господарської діяльності, наведеної у ч.ч. 1 і 4 ст. 3 Господарського кодексу України.

Враховуючи наведене, спірною є приналежність до сфери господарської діяльності злочинів, передбачених, зокрема, ст.ст. 199, 210, 211, 212, 216 та 222 КК України, оскільки суспільні відносини щодо забезпечення такої діяльності в одному випадку виступають їх додатковим безпосереднім об’єктом, в іншому — факультативним.

На нашу думку, певним недоліком учених при визначенні безпосередніх об’єктів вказаних діянь є те, що в основу їх розуміння покладено положення переважно економічної теорії, податкового законодавства і фінансового права без врахування місця і ролі відповідних регулятивних правових актів у системі законодавства щодо забезпечення національної безпеки України, складовою якого є закон про кримінальну відповідальність. У зв’язку з цим, привертують увагу твердження про те, що в основі безпосередніх об’єктів окремих податкових злочинів лежать не податкові відносини, а відносини іншого характеру [26, с. 32]. Вказане повною мірою стосується й діянь, передбачених ст.ст. 199, 210, 211, 212, 216 та 222 КК України.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України “Про основи національної безпеки України” безпека держави передбачає захищеність її життєво важливих інтересів у сфері податково-бюджетної політики як складової економічної сфери. У свою чергу, ст. 8 вказаного Закону основними напрямами державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері визначено забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності. Отже, родовим об’єктом злочинів, передбачених ст.ст. 199, 210, 211, 212, 216 та 222 КК України, виступають суспільні відносини щодо забезпечення безпеки держави. Зазначений висновок випливає з особливостей основних безпосередніх об’єктів цих посягань.

Так, виходячи зі змісту диспозицій перелічених статей, останні умовно можна розділити на декілька груп:

- 1) порушення власне бюджетного законодавства (ст.ст. 210, 211, 222 КК України);
- 2) порушення податкового законодавства (ст.ст. 212, 222 КК України);
- 3) порушення законодавства в частині обігу предметів, передбачених у ст.ст. 199 та 216 КК України.

Виходячи із розуміння економічної та правової суті бюджету, в теорії фінансів виділяють його функції, до яких, окрім контрольної, відносять такі: розподільчу, фіскальну, фінансування. За допомогою останньої здійснюється використання коштів відповідно до цільового призначення [27, с. 48].

Отже, ефективність бюджету залежить від справляння податків, зборів і обов'язкових платежів та використання бюджетних коштів [28, с. 31], чим забезпечується його стабільність.

Враховуючи викладене, вважаємо, що вказані вище суспільно небезпечні діяння, віднесені нами до першої та другої груп, заподіюють шкоду чи створюють загрозу заподіяння такої шкоди *суспільним відносинам щодо забезпечення стабільності державного бюджету*, місцевих бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування, які, виходячи із положень ст. 5 Бюджетного кодексу України, утворюють бюджетну систему України.

Таким чином, основним безпосереднім об'єктом цих злочинів є *суспільні відносини щодо забезпечення стабільності бюджетної системи України*. Викладене повною мірою стосується також діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено ст.ст. 199 та 222 КК України лише з тим уточненням, що перший злочин — спотворення бюджетного розпису доходів і видатків бюджету. У свою чергу, диспозиція ст. 222 КК України сформульована за принципом двох основних безпосередніх об'єктів, одним з яких є суспільні відносини щодо забезпечення інтересів суб'єктів господарювання, визначених законодавцем як “інші кредитори”. Вважаємо це недоліком, який повинен бути усуненім з огляду на вчення про основний безпосередній об'єкт злочину.

Не меншу загрозу безпеці держави становлять злочини в екологічній сфері.

Основна група суспільно небезпечних діянь віднесена законодавцем до розділу VIII “Злочини проти довкілля”. У наукі кримінального права існує значна кількість позицій щодо родового та безпосереднього об'єктів вказаних злочинів. Зокрема одні науковці до так званих екологічних злочинів відносять діяння, передбачені ст.ст. 236, 237, 238 і 253 [29, с. 270]. Інші вважають, що такими є посягання, про які йдеться лише у ст.ст. 236 та 253 КК України [30, с. 13]. У свою чергу О. П. Литвин виокремлює дванадцять складів злочинів, які посягають на екологічну безпеку (ст.ст. 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 251, 252, 253 КК України) [31]. Втім, більшість дослідників, предметом уваги яких безпосередньо були питання кримінально-правової охорони довкілля та екологічної безпеки як його складової, у центр проблеми ставили людину і суспільство в цілому. Вказаний підхід є цілком аргументованим. Так, у ст.ст. 16, 41, п. 6 ст. 92, п. 3 ст. 116 Основного закону України екологічна безпека розглядається як органічна складова норм (суспільних відносин), в яких йдеться про захист (забезпечення, дотримання) основних прав і свобод людини, її природних потреб та інтересів суспільства. Окрім цього, виходячи з преамбули Закону України “Про охорону навколошнього природного середовища”, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечної для існування живої і неживої природи навколошнього середовища, захисту життя і здоров'я населення, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи.

Таким чином, основним безпосереднім об'єктом екологічних злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що входять до групи однорідних відносин, під охорону яких законодавцем поставлено безпеку суспільства — один з видів тріяди безpieczeń, утворюючих національну безпеку України.

Враховуючи викладене, постає питання щодо місця екологічної складової у системі норм про відповідальність за вчинення злочинів проти безпеки держави,

адже цілком зрозуміло, що заподіяння шкоди окремим елементам навколошнього природного середовища може безпосередньо ставити під загрозу вказаний об'єкт.

З цього приводу слід віддати належне вітчизняному законодавцю, який на підставі положень теорії кримінального права щодо особливостей безпосереднього об'єкта злочину сформулював відповідним чином диспозицію ст. 113 КК України. У ній, зокрема, самостійним “блоком” виокремлено суспільно небезпечні діяння, спрямовані на “радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфіtotій”, вчинювані з метою ослаблення держави.

Отже, вказані дії визнані такими, що створюють загрозу екологічним основам держави, тобто посягають на її екологічний потенціал [32; 33; 34].

Таким чином, однією зі складових основного безпосереднього об'єкта диверсії слід виділити суспільні відносини щодо забезпечення екологічного потенціалу держави.

З екологічним потенціалом сучасні вчені тісно пов'язують економічний потенціал, виділяючи еколого-економічний потенціал [35; 36; 37; 38; 39; 40], до якого належить екологічний та природно-ресурсний потенціали, що передбачають можливість забезпечення виконання антропоекологічної, виробничої та інших функцій в умовах антропогенно-техногенного навантаження [41, с. 19]. У свою чергу, узагальнення наукових положень у частині визначення економічного потенціалу [42; 43; 44] дає можливість сформулювати визначення останнього як сукупну здатність економіки країни, її галузей, підприємств, здійснювати виробничо-економічну діяльність, задовільняючи потреби держави, суспільства, особи.

У зв'язку з цим, слід погодитися із законодавцем, який у диспозиції ст. 113 КК України поставив під охорону суспільні відносини щодо забезпечення економічного потенціалу, сформулювавши вказані положення як “зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення”.

З екологічним та економічним потенціалами тісно пов'язаний оборонний потенціал держави, який полягає у готовності Збройних сил України та держави в цілому до відсічі збройної агресії проти України. У зв'язку з цим, оборонний потенціал розглядається через призму обороноздатності держави [45, с. 135–136], яка визнає здатність держави до захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту, складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації [46, с. 668; 47].

Враховуючи викладене, слід відмітити, що екологічний, економічний та оборонний потенціали держави, які поставлені під охорону ст. 113 КК України, апріорі передбачають наявність потенціалу найвищого ступеню — людського [48, с. 16–51; 49, с. 156; 50, с. 9; 51, с. 265]. Саме тому законодавець у диспозиції вказаної норми передбачив вчинення “... дій, спрямованих на масове знищенння людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю”.

Поділяючи вказану позицію, відмітимо, що без забезпечення безпеки, у тому числі кримінально-правовими засобами, людського потенціалу, який є першоосновою усіх потенціалів держави, унеможливлюється виконання покладених на неї функцій, а отже, існування держави як такої.

На підставі викладеного вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 113 КК України, є суспільні відносини щодо забезпечення людського, економічного, оборонного та екологічного потенціалів держави.

Систематизація злочинів проти безпеки держави передбачає встановлення основного безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 111 та 114 КК України. У теорії кримінального права існує чимало думок з цього приводу. Причиною різноманіття поглядів є відмінність у підходах учених до розуміння

конституційного ладу, національної безпеки і її складових, а також застосування науковцями різних концепцій об'єкта злочину.

Вирішення вказаного питання, насамперед, потребує застосування положень конституційного права в частині, що дозволяє з'ясувати поняття конституційного ладу і його значення для кримінально-правової науки.

Узагальнення результатів досліджень у цій сфері свідчить про відсутність єдиного підходу щодо розуміння вказаного феномену [52, с. 11–12; 53, с. 28–29; 54, с. 99–100; 55, с. 30; 56, с. 19; 57, с. 18; 58, с. 294–295]. Найбільш вдалою є, на нашу думку, позиція В. Ф. Погорілка та О. В. Скрипнюка. Вчені розглядають конституційний лад як систему суспільних відносин, що опосередковують державний лад [59, с. 100–112; 60, с. 222]. Втім, з огляду на предмет нашого дослідження, вирішення вказаного питання не повинно обмежуватися розкриттям теоретичних підходів до визначення конституційного ладу, а потребує, насамперед, обов'язкового врахування його правової природи. З цього приводу вчені більш одностайні у своїх поглядах. Зокрема В. Шаповал наголошує, що юридична сутність конституційного ладу визначається змістом розділів I “Загальні засади”, III “Вибори. Референдум” та XIII “Внесення змін до Конституції України” [61, с. 279–280]. Аналогічна позиція обстоювалася В. Ф. Погорілком [62, с. 33–34] та іншими фахівцями, які, окрім цього, відмічали, що зміна конституційного ладу повинна здійснюватися відповідно до ст. 156 Конституції України шляхом прийняття Верховною Радою поправок до розділів I, III, XIII Конституції. Отже, конституційний лад утворюють основні засади Конституції, її положення щодо виборів і референдуму в Україні, а також порядку внесення змін до неї. [63, с. 31].

З огляду на викладене та враховуючи положення Конституції України, ст. 1, ст.ст. 109–111 і 114 КК України зазначимо, що формулювання основного безпосереднього об'єкта вказаних діянь повинно виходити із розуміння конституційного ладу у вузькому і широкому значенні та завдань Кримінального кодексу, визначених як “забезпечення охорони конституційного устрою України”, тобто забезпечення безпеки конституційного ладу кримінально-правовими засобами.

У зв'язку з цим, безпека конституційного ладу у вузькому значенні передбачає захищеність Конституції як основного законодавчого акта держави, а також її головних положень, передбачених розділами I, III, XIII, від зміни у неконституційний спосіб або повалення шляхом проголошення нечинними в цілому, в певній частині чи протягом певного проміжку часу (ст. 109 КК України).

У широкому значенні безпека конституційного ладу передбачає захищеність державного ладу та інших його складових: організації і діяльності державної влади; здійснення владних повноважень органами державної влади; суверенітету і незалежності, територіальної цілісності та недоторканності України (ст.ст. 110, 111, 114 КК України). Щодо економічної та інформаційної безпеки, а також обороноздатності держави (ст. 111 КК України), то, з точки зору кримінально-правової охорони, їх можна розглядати як самостійними складовими конституційного ладу (ст. 17 Конституції України), так і через призму суверенітету держави.

На підставі викладеного вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 111 і 114 КК України, є суспільні відносини щодо забезпечення безпеки конституційного ладу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Беручи до уваги висловлені у теорії кримінального права погляди на проблему систематизації кримінально-правових норм, положення Особливої частини КК України, вчення про об'єкт злочину та зроблені нами у попередніх дослідженнях висновки щодо родового об'єкта діянь, передбачених ст.ст. 109–114 КК України, як суспільні відносини із забезпеченням безпеки держави вважаємо:

— єдиним науково обґрунтованим критерієм систематизації кримінально-правових норм є об'єкт злочину;

— враховуючи особливості родового і безпосереднього об'єкта злочинів проти безпеки держави, їх система має такий вигляд:

- 1) злочини проти безпеки конституційного ладу (ст.ст. 109, 110, 111 і 114 КК України);
- 2) злочини проти людського, економічного, оборонного та екологічного потенціалів України (ст. 113 КК України);
- 3) злочини проти порядку набуття, збереження, використання і розповсюдження відомостей, які містять державну таємницю і конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні держави (ст.ст.. 328, 329, 330 та 422 КК України);
- 4) злочини проти безпеки здійснення державної влади, а також діяльності політичних партій (ст.ст. 112, 344, 346 та 351 КК України);
- 5) злочини проти зовнішнього суверенітету держави (забезпечення безпеки осіб та установ, які користуються міжнародним захистом);
- 6) злочини проти порядку виконання військового обов'язку (ст.ст. 335, 336, 337, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 418, 419, 420, 427, 428, 429, 430 та 431 КК України);
- 7) злочини проти стабільності бюджетної системи України (ст.ст. 199, 210, 211, 212, 216 та 222 КК України). Відповідним чином пропонується сформулювати розділ І Особливої частини КК України.

— частину першу статті 1 КК України пропонується викласти у такій редакції: “1. Завданням Кримінального кодексу України є правове забезпечення охорони прав, свобод, інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам”.

Список використаних джерел

1. Чорний, Р. Л. Проблеми поняття злочинів, віднесені до Розділу І Особливої частини КК України [Текст] / Р. Л. Чорний // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : [зб. наук. пр.]. — Львів, 2013. — № 2.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів [Текст] / за заг. ред. В. В. Дубчинського. — Х. : Школа, 2006. — 1008 с.
3. Советский энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. А. М. Прохоров. — М. : Сов. энциклопедия, 1984. — 1600 с.
4. Українська радянська енциклопедія [Текст] / голов. ред.: М. Л. Бажан (голов. ред.) та ін. — [2-е вид.]. — К. : УРЕ, 1982. — Т. 10: Салют–Стоговыз. — 1983. — 544 с.
5. Каримов, Д. А. Философские основания политico-правовых исследований [Текст] / Д. А. Каримов. — М. : Мысль, 1986. — 333 с.
6. Саратовский, В. Н. Основание общей теории систем [Текст] / В. Н. Саратовский. — М. : Молодая гвардия, 1974. — 223 с.
7. Уемов, А. И. Системный подход и общая теория систем [Текст] / А. И. Уемов. — М. : Мысль, 1978. — 272 с.
8. Лихова, С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) [Текст] : [монограф.] / С. Я. Лихова. — К. : Київський університет, 2006. — 573 с.
9. Ляпунов, Ю. И. Основы систематизации норм Особенной части уголовного права [Текст] / Ю. И. Ляпунов, П. Я. Мишвиенирадзе // Правоведение. — 1985. — № 3. — С. 25–33.
10. Тацій, В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України [Текст] : [навч. посіб.] / В. Я. Тацій. — Х. : УкрЮА, 1994. — 76 с.
11. Гельфер, М. А. Советское уголовное право. Часть общая. Объект преступления. Вып. 5 [Текст] / М. А. Гельфер. — М. : М–во высш. и сред. спец. образования РСФСР. Всесоюз. юрид. заоч. ин–т, 1960. — 20 с.
12. Уголовное право России [Текст] : [учебн. для вузов] [в 2–х т.] / отв. ред. и рук. авт. кол. : А. Н. Игнатов и Ю. А. Красиков. — М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА М), 2000. — Т. 1. Общая часть. — 639 с.

13. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручн.] для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Стасіса, В. Я. Тація. — К. —Х. : Юрінком Интер — Право, 2001. — 416 с.
14. *Турецкий, М. В.* Особо опасные государственные преступления [Текст] / М. В. Турецкий — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1965. — 90 с.
15. Государственные преступления [Текст] : [учебн. пособ.] по советскому уголовному праву / под ред. М. И. Якубовича и В. А. Владимирова. — М. : Высшая школа, 1961. — 228 с.
16. Особо опасные государственные преступления [Текст] / [Д. И. Богатиков и др.] ; общ. ред. В. И. Курлянского, М. П. Михайлова. — М. : Гос. изд. юрид. лит-ры, 1963. — 215, [1] с.
17. Советское уголовное право. Часть особенная [Текст] / П. Михайленко, А. Носенко. — К. : Высшая школа МВД УССР, 1961. Вып. 1 : Государственные преступления : [учеб.-метод. пособ.] к практик. занятиям в Высшей школе МВД УССР. — [Б. м.] : [Б. и.], 1961. — 59 с.
18. *Семикін, М. В.* Тези лекцій з навчальної дисципліни “Кримінальне право України” (Особлива частина) [Текст] [для студентів, які одержують освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр” зі спеціальності 6.0601.00 “Правознавство”] / упоряд. М. В. Семикін. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — 144 с.
19. Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : [підручн.] [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К. : Юридична думка, 2004. — 656 с.
20. *Ліпкан, В. А.* Національна безпека України: кримінально-правова охорона [Текст] : [навч.-посіб.] / В. А. Ліпкан, І. В. Діордіца. — К. : КНТ, 2007. — 292 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)
21. *Коржанський, М. Й.* Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива [Текст] : [курс лекцій] / М. Й. Коржанський. — К. : Атіка, 2001. — 542 с.
22. *Таций, В. Я.* Ответственность за хозяйствственные преступления: Объект и система [Текст] / В. Я. Таций. — Х. : Вища шк. : Изд-во при Харьк. ун-те, 1984. — 231 с.
23. *Дьяков, С. В.* Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование [Текст] / С. В. Дьяков. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2009. — 267 с.
24. *Навроцький, В. О.* Про систему кримінально-правових норм та захист національної безпеки України [Текст] / В. О. Навроцький // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України : [зб. наук. пр.] / гол. ред. В. Л. Регульський. — Львів : Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 1999. — С. 91–100.
25. *Дудоров, О. О.* Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Дудоров Олександр Олексійович ; Луганський держ. ун-т внутрішніх справ. — Луганськ, 2007. — 528 арк.
26. *Лопашенко, Н. А.* Уголовная ответственность за налоговые преступления [Текст] / Н. А. Лопашенко // Налоговые и иные экономические преступления : [сб. науч. тр.] Вып. 2 / под ред. Л. Л. Кругликова. — Ярославль : Яросл. гос. ун-т, 2000. — С. 32–50.
27. *Лобода, В.* Шодо визначення поняття бюджету [Текст] / В. Лобода // Юридична Україна. — 2008. — № 11. — С. 45–49.
28. *Дворецька, Г.* Державний бюджет України: Аналіз, тенденції, проблеми [Текст] / Г. Дворецька // Ринок цінних паперів України. — 2008. — № 7–8. — С. 31–39.
29. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст] : [підручн.] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Стасіса, В. Я. Тація. — [4-те вид., переробл. і доп.]. — Х. : Право, 2010. — 456 с.
30. *Матвійчук, В. К.* Кримінально-правова охорона навколошнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / В. К. Матвійчук ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2008. — 32 с.
31. *Литвин, О.* Кримінально-правова охорона екологічної безпеки / Олександр Литвин // Юридичний журнал. #3/2010 [Електронний ресурс] Юстініан. — URL : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3442>.
32. *Гнатів, П. С.* Аналіз стану й антропогенної динаміки екологічного середовища [Текст] / П. С. Гнатів // Науковий вісник УкраДЛТУ: проблеми урбоекології та фітомеліорації. — Львів, 2003. — Вип. 13.5 — С. 134–142.

33. Голубець, М. А. Екологічний потенціал наземних екосистем [Текст] / М. А. Голубець, О. Г. Марискевич, Б. О. Крок та ін. — Львів : Поллі, 2003. — 180 с.
34. Исаченко, А. Г. Ландшафтное и физико-географическое районирование [Текст] / А. Г. Исаченко. — М. : Высп. шк., 1991. — 366 с.
35. Авраменко, Т. П. Земельно-ресурсний потенціал та його раціональне використання [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 “Економіка природокористування і охорони навколошнього середовища” / Т. П. Авраменко / Нац. аграр. ун-т. — К., 2008. — 20 с.
36. Балацкий, О. Ф. Економика и качество окружающей природной среды [Текст] / О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, А. Ф. Яковлев. — Л. : Гидрометеоиздат, 1984. — 191 с.
37. Гофман, К. Г. Экономическая оценка природных ресурсов в условиях социалистической экономики. Вопросы теории и методологии [Текст] / К. Г. Гофман. — М. : Наука, 1977. — 236 с.
38. Природно-ресурсний потенціал України [Текст] / [Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С. та ін.]. — К. : Нічлава, 1999. — 715 с.
39. Мельник, Л. Г. Екологічна економіка [Текст] / Л. Г. Мельник. — [3-те вид., випр. і доп.]. — Суми : Університетська книга, 2006. — 367 с.
40. Невская, М. А. Экономическая оценка природных ресурсов: методологический аспект [Электронный ресурс] / М. А. Невская, Н. Я. Лобанов // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера : Вестник НИЦ корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывк. гос. ун-та. — URL : <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2011/2011-3/8/8.htm>.
41. Барановський, В. А. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території України на основі картографічного моделювання (теорія, методика, практика) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геогр. наук : спец. 11.00.11 “Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів” / В. А. Барановський ; Кийв. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — 31 с.
42. Задоя, А. А. Народно-хозяйственный комплекс и интенсивное производство [Текст] / А. А. Задоя. — К. : [Б.в.], 1986. — 265 с.
43. Лапин, Е. В. Оценка экономического потенциала предприятия [Текст] : [монограф.] / Е. В. Лапин. — Сумы : Университетская книга, 2004. — 360 с.
44. Национальная экономика [Текст] : [учебн.] / под общ. ред. В. А. Шульги. — М. : Изд-во Российской экономической академии, 2002. — 592 с.
45. Пасічко, В. Обороноздатність держави: теоретичні основи системного дослідження [Текст] / В. Пасічко // Політичний менеджмент — 2012. — № 4–5 (55–56). — С. 135–143.
46. Советская военная энциклопедия [Текст] : [в 8 т.]. — М. : Воениздат, 1878. — Т. 5. — 688 с.
47. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932–ХІІ [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
48. Стефанишин, О. В. Людський потенціал економіки України [Текст] : [монограф.] / О. В. Стефанишин. — Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — 315 с.
49. Саксельцев, И. Г. Концептуальные основы понятия “человеческий потенциал” [Текст] / И. Г. Саксельцев // Человек. История. Культура : Исторический и философский альманах. — Саратов : Поволжская академия государственной службы им. П. А. Столыпина, 2005 — № 4. — С. 153–160.
50. Калинина, Т. В. Системный анализ человеческого потенциала общества [Текст] / Т. В. Калинина, Е. В. Грязнова. — Нижний Новгород : Изд-во Гладкова О. В., 2007. — 83 с.
51. Позняк, О. В. Людський потенціал [Текст] / О. В. Позняк // Екологічна енциклопедія : [у 3 т.] / редкол. : А. В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. — К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2007. — Т. 2. — 426 с.
52. Боброва, Н. О. Конституционный строй и конституционализм в России [Текст] : [монограф.] / Н. О. Боброва. — М. : ЮНИТИ–ДАНА, Закон и право, 2003 — 264 с.
53. Козлова, Е. И. Конституционное право России [Текст] / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. — М. : Юристъ, 1996. — 480 с.
54. Фрицький, О. Ф. Конституційне право України [Текст] : [підручн.] / О. Ф. Фрицький. — К. : Юрінком Интер, 2002. — 536 с.
55. Конституционное право России [Текст] : [учебн. пособ.] / Д. Б. Катков, Е. В. Корчиго ; отв. ред. Ю. А. Веденеев. — М. : Юриспруденция, 1999. — 288 с.

56. Румянцев, О. Г. Основы конституционного строя России (понятие, содержание, вопросы становления) [Текст] / О. Г. Румянцев. — М. : Юрист, 1994. — 285 с.
57. Еременко, Ю. П. Советская конституция и законность [Текст] / Ю. П. Еременко / науч. ред. В. А. Ржевский. — Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1982. — 164 с.
58. Лучин, В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации [Текст] / В. О. Лучин. — М. : Юнити, 2002. — 687 с.
59. Погорілко, В. Ф. Конституційне право України [Текст] : [підручн.] / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. — К. : Наукова думка; Прецедент, 2006. — 344 с.
60. Скрипнюк, О. В. Конституційне право України [Текст] : [підручн.] для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Скрипнюк. — К. : Ін Юре, 2010. — 672 с.
61. Шаповал, В. Конституційний лад [Текст] / В. Шаповал // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 2001. — Т. 3. — С. 279–280.
62. Погорілко, В. Ф. Основи конституційного ладу України [Текст] : [наук.-попул. вид.] / В. Ф. Погорілко ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Ін Юре, 1997. — 40 с.
63. Конституція України: Науково-практичний коментар [Текст] / В. Б. Авер'янов [та ін.] ; голова редкол. В. Я. Тацій ; Академія правових наук України. — Х. : Право ; К. : Ін Юре, 2003. — 806 с.

Надійшла до редакції 01.02.2013

Черный Р. Л. Система преступлений против безопасности государства по Уголовному кодексу Украины

Исследована система преступлений против безопасности государства, сформулированы предложения по усовершенствованию закона об уголовной ответственности.

Ключевые слова: система преступлений, преступления против безопасности государства, национальная безопасность.

Chornyi, R. L. System of Crimes against Safety of the State on the Criminal Code of Ukraine
The system of crimes against safety in the state is investigated, suggestions on the improvement of law on criminal responsibility are set forth.

Keywords: system of crimes, crime against safety of the state, national safety.

